

Մեր բանաստեղծին համար պատրանքները մօրֆին են եղած. որով իրեն կարելի է ներողամիտ ըլլալ, եթէ արբեցումի մէկ պահուն անգիտակցաբար ըմբոստանայ ողջմտութեան դէմ:

Անտարակոյս իր «Հաւատքի պարսպ» բերթուածը մօրֆինավառ մէկ վայրկենին գրած պիտի ըլլայ: Անցնինք: Պարսամեան ամէնէն աւելի սիրոյ բուրաստանին մէջ ապրած է: Սիրող մըն է եղած, սէրը երգած է. ան կը տեսնէ իւր լանջներէն «Յաւի յոյգեր կը թորին». ատոնք իրենց հեւքով սիրոյ անուրջը կ'ողբերգեն այն ատեն՝ երբ կ'անդրադառնան որ «Աչքերը լուռ երգեր են», երբ կ'ըմբռնեն որ սիրոյ հաւաստները ցաւի կախարդանքներն են:

Տարփենիկներն ունին թիթեռնիկի ոսկեփայլ փափուկ թեթեւ թևեր. անոնք լոյսին ու բոցին կը մօտենան, ու խելագարօրէն կ'այրին, որոնց պատկեր են բանաստեղծներուն սիրերգները. ատոր համար է որ միայն սիրոյ քնարը անսանձօրէն կ'երգեն. գիտակցութեամբ կ'ուզեն մեռնիլ, այրիլ. անյուսուցեամբ կուրացած ոչնչութեան մէջ կ'ուզեն թաղուիլ:

Իր տողերուն մէջ «Յաւի հաճոյք»ն է զգացեր. ինչ յուսահատ հաճոյք, որով բանաստեղծը կը ստիպուի երգել.

«Եղբրական սարսուռանք մը աշունի
Էութեանս վրայ դաւուկ կը քսէ:
Արդէն կեանքս մխիթարանք ալ չունի,
Ոչ ալ պատրող երջանկութիւն մը գոնէ»:

Գիտնալու է որ միամիտ բանաստեղծները այդ դաւուկով, այդ սեւ յուսահատութեամբ է որ երջանիկ կ'ապրին: Անոնք մեռելական ներանձնութեան մէջ, ինքզինքնին վերակենդանացած կը զգան, աւելի ազատ կ'երազեն, անոնց շրթունքներէն աւելի անկեղծ խօսքեր կը հոսին իրենց հոգւոյն դատարկութեան մէջ: Այդ ներանձնութեան ժամանակ անշուշտ Պարսամեան յղացեր է «Սիրոյս համար» բերթուածին այս տողերը.

«Լոյսով ձուլուած երազներդ մտերիմ,
Հոգիիս մէջ փոխադրէ.

Որպէսզի ես քու անձիդ տեղ տառապիմ,
Ինքզինքս մոռացած գրեթէ»:

Այսքան անձնագոհութիւն՝ միայն պատրանքներու քունին մէջ կարելի է երազել: Պարսամեան իր բոլոր ցաւերուն դամբանը կը կարծէ ինքզինքը. ան զաղտնի ցաւերուն, ուր կեանքը օրէ օր կը քայքայուի:

Յաւերուն և յուսահատութեան ժամանակն իսկ, ան երբեմն կը յիշէ, որ ինքը անկապաշտ դպրոցին աշակերտ է, հոգեկան երազները կը խտանան և նիւթի կը փոխուին, լսեցէք իր քնարին այս տողերը.

«Երգերս սառի շիթերու պէս կը կախուին
Ինչպէս տրտում շթաքարերն անձաւին,
Որ իր գողդոշ տամբութիւնը կը կաթէ»:

Սակայն արեւուն համբոյրներովը, իր երգերուն շթասառերը չեն հալիր: Նիւթապաշտ գոյներու ցոլքերը շատ են՝ ցիրուցան իր տողերուն մէջ:

Լուսթիւնը երգ ունի. երգ ալ ունի, խօսք ալ ունի: Ես կը կարծէի թէ միայն մեռելները լուսթեամբ հողին տակ իրարու հետ կը շատախօսէին, բայց բանաստեղծ Պարսամեանը լուսթեան երգն ալ կը հնչէ. այդ տեղ ալ դարձեալ նիւթապաշտ է. ահա իր «Ասուլիս»էն օրինակ մը.

«Լուսին երգն է որ սրտիդ մէջ կը հեւայ,
Տրամութեան մեղկ բուրմունքովը փրփրուն»:

Պարսամեան՝ ֆրանսերէն շաբաթաթերթ «Annales»ին մէջ լոյս տեսած՝ «Օկիւստ տ'Օրշէնին» նուիրած քերթողական նամակովն ալ անկապաշտ է. բնական և սիրուն է այս կտորը.

«Հոգիս անտիպ երգերուս գիրքն է մըթին.
Թուղթին վրայ այնքան աղէկ չի՛ գրուիր:
Կ'ուզեմ հիւսել ծիածան մը ոսկեծիր,
Որուն վրայ իդներս անդուլ թռչտին»:

Հոն բանաստեղծը կ'ուզէ ստեղծել գեղեցիկը, և հիւսել սիրոյ ծիածանը: Ո՛րքան անոյշ և զմայլելի երազներու մէջ է ան:

(Շարունակելի)

Հ. Ս. ԵՐԵՄԵԱՆ

ՄԱՏՆԻՉ ՎԱՍԱԿԻ ԴԱՏԱՍՏԱՆԸ

Ա.

Իր վերելքի կատարն հասած՝ արեգակն Ապար երկրի ճամբաներուն վերայ չոր կը թօթափէր կապարճներէն հուր շանթեր Եռացնելով համակ խաւերն օդեղէն:

Անապատին գեղնոց շուրթը թափառ Մինչեւ ուղեղը շանթահար բարկ օդէն՝ Ստորեկրեայ մութ խոռոչներ կը ճեպէր. կը պատռէին օդը սոյլեր՝ դժպըհի.

Ծիծառներուն համար վայրի՛ հազիւ կար թուփի կարկամ ուղէշ մ'այնտեղ՝ իբր արձան Աւերակի մը մէջ, որու հովանին Չըվայլեցին բնաւ երկու մըտերիմ.

Չըհնչեցին հոն բնաւ քաղցրիկ կարկաչներ, Չըթեւածեց զեփիւրը զով ու զըւարճ, Չըբացուեցան ծաւի աչերը ծաղկանց, Չըժպտեցաւ հոն վարդարեւն արշալոյս:

Այլ հեռուէն դեղնած փոշին վերովար՝ Գեղ նշմարել կու տայ գրաստներ բեռնաբարձ, Որ զըլխածօճ առապարին մէջ անշուր վարդներուն հետ՝ խոնջ գետին կը նային, Ինչպէս կոճղեր լայն ծովին մէջը ծըփուն Աստանդական ըստ կամօ, և կամ խորհուրդներ Անկերպարան, որոնք դատարկ ժամերով կ'երթեւեկեն տարտամօրէն մաքին մէջ: [հուրդ կամ ինչպէս բուռն, յանկարծածին նոր խոր. Որ զօրացած ամբողջ մաքին կը տիրէ, Այնպէս յանկարծ սրավար նըժոյգ մը փրփրած կուշտին մտրակ՝ կը կտրէ դաշտը անհուն:

Անդրուարին վերան հուժկու՝ յեցած է Չեռքն հեծեալին, աչքերն հազիւ պիշ ճամբուն. Միւրքն օդաչու ասպարէզով մը տարբեր Բզբաղած է խորհուրդներու մէջ աղօտ: Հեղ մը ծըռած՝ կը քամէ բաշը ձիուն Որով երբեմն ելած որսի յաղթական Շեփորներուն հետ փըռնիչներ խառնելով կը յօրինէր գոռ արիւսեան ճակատներ:

Եւ քակելով ճակտին պըսակն ոսկեկուր Գարգամանակով կը հովահրէր դէմքն հրակէզ, Մերթ դէպի ետ՝ կտրած ճամբան դիտելով, Եւ մերթ մնացորդը զոր կըտրել դեռ հարկ էր:

Չեռքն յեցուցած ականակուռ կամարին՝ Նա խոռվներէ դէպ ի խըռովք կ'ընթանար. կը սահէին ժամեր, կ'իջնէր շողը տաք, Ինքն ահաւոր հոգերու մէջ կը գլորէր...:

«Ոչ, չեմ թողուր, գոչեց.՝սարսեց անապատն.՝ Ո՛չ, քանի որ ես կամ Վասակ Սիւնեաց Տէր, Այրարատի մէջ ոչ ոք թագ դընէ թող, [վրայ: կ'երդնում արփւոյն, կ'երդնում երկրիս, երկնի շապա, սլացքի սեւակ, տա՛ր գիս դէպի փառք, Երթանք Արեաց դուռը, կուռքի մէջ գտնենք Ձայն՝ զոր կորոյս Արշակունին վատաբախտ. Երթանք, քանի դեռ դաշտը մութ չէ կոխեր:

Եւ հրաբորբոք տենչանքէն աչքը կուրցած՝ Բաց ի թագէն ուրիշ բան չէր տեսներ ան. Եւ այն ինչ զուսպ երաստանակն ափ կ'առնէր՝ կը քըշէր Սեւան, և կը սպառէր անապատն:

Բ.

Բայց ուսկի՞ց այս ձայնն ամայի տեղս յան. Խաղաղական երգի դողդոշ մրմունջներն. [կարծ, Արդեօք հրեշտակ են խօսակից՝ օդին մէջ, Թէ՞ կը հասնի Արարատի նոր գարուն: — Ո՛հ, իմ քաղցրիկ հայրենիքիս բարբառն է, Ձոր կը հնչեն հոգւոյս հայրերն երկնախօս. Ձայնն է հովուաց՝ որոնց փարախը քանդեց Հէնը, մատնեց ամբիժ գառները՝ գայլին, Եւ ցրուելով մէկը ձոր, մէկը հովիտ, Անդամներով յօշ՝ ծածկեց մարգն հօտախիտ. Ա՛լ չի լսուիր բառաչն անմեղ ոչխարին, Որուն կու տար երկնակամարն անոյշ վանդ: Հանգըրուանի պահակ մանկտին զինակիր Այրարատի ստուերին տակն է ցիրուցան, Եւ հոգիներն իջած այգուն արփածեմ՝ Ճապաղիքին մօտ կը մնան տխրանոյշ. Ձուարթ ականակով ցօղէջքին վրայ ցրտագին՝ Վարդ կը սփռեն, լաց կը շարժեն, կը թռչին. Հովիւներն հոն ցուպէ, սրինգէ կապտուած, Ձեռքով ժըպիրհ և սեւադէմ փաղանգին՝ Սիրուն անձեր խոշտանգանքի մատնուած, Ո՛հ կը քշուին ամայի տեղ իբր ըստրուկ: Եւ հողամած սպիտակ վարսով կ'հետեւին Փոքրիկ հօտին՝ լալահառաչ կանչելով:

«Զեզ՝ մեր գաւթին սիրուն, ամբիժ ոչխարներ, Զեզ գոր սնուցինք մեր ծոցին մէջը վշտով, Մենք անբաժան կու գանք բուժեւ ձեր ծարաւն, Ըմպելի տալ յետին արցունքն աչքերնուս».

Հոգիներուն ձեր տալ համբոյրը սիրոյ, Այս շրթներով մաքոր՝ անգոր այլ բանի. Զի ինչ հանգիստ կը մընայ մեզ ասկից վերջ Բայց աներկմիտ ձեր ետեւէն վատնուիլ:

Ո՛վ հայրենի յուզիչ ձայներ, փոխարէն Տաճարներուն ա՛յս կը մնար ձեզ ասպարէզ. Եւ Հայաստան իր յոյսն ամբողջ ձեր վըրայ՝ Իր վէրքերուն դարման պիտի չունենայ...

Ո՛հ, դուք երբեմն այդ աշխարհին հրդեհիչ՝ Արդեօք այդ հէք թափառականը մոլոր Տի դարձընէ՞ք սուրբ հօտին մէջ գոր լըքեց Մոռնալով սէ՛րը հայրենեաց ու Աստուծոյ:

Գ.

Իսկ նա ի լուր այն ձայներուն ետ դարձած Մինչ ձին օդին մէջ սուր սմբակ կը նետէր, Կը տեսնէ դէմքը լուսափայլ սուրբերուն՝ Յանկարծափս գուարթնոց բանակ կարծելով.

Երա՞գ, ըստո՞յգ... աչքերը սառ կը կտրին. Կը ցամքի քիմքը, կ'ելլէ սանձը ձեռքէն. Ինչպէս ալիք ծեծուած ներհակ հողմերէ՝ Մերթ կը փշրի, մերթ ինքն իր վրայ կը դիգուի.

«Ով դուք որ դէպ ի մահ կ'երթաք—կ'ըսէր նա Մաքով—անշուշտ կեանքի յոյսով կը գմայլէք. Ինձ համար ի՞նչ պատգամ ունիք, ի՞նչ վըճիռ Այն երկնքէն՝ գոր դուք յաւէտ կը կարդաք»:

Խիղճը տանջուած, սիրտը թունդ, շուրթն Հագիւ կրնար եղկելին զինքը կեղծել, [երերուն Եւ խօսք խօսքի հետ փոխելով կը սփոփուէր Ձըյիշելով թէ ո՞վ էին իրեն մօտ:

Մերթ կը ցածնար և մերթ կ'ուռէր խելայեղ Աշտանակած իր Սեան անխոնջ ընթացիկ. Իբրեւ անշէղ նետ մը դէպ իր նըպատակն Ան կը վարգէր դարձեալ ուղին հըճուալից:

Բայց դէպ ի ո՞ր կ'երթաս թշուառ մոլեգնած, Գըլխուդ հասած է դատաստանն, ո՞վ Վասակ. Քեզ կը կանչեն Ղեւոնդի հուր շրթունքներն, Արձանացիւր, լըսէ վըճիռը արդար:

Նոյն պահուն դէմքը ծերուն կրակ կտրեցաւ Սպիտակ գլխուն շուրջը մագերն դիգուեցան, Շանթեր աչքին շուրջ, փայլակներ յօնքին վրայ, Շըջապատուած աստուածային հեգութեամբ.

Իբր ոտիկան մահու անվրէպ, անաչառ, Յառաջ անցած բարձրացուց դաստն երկնագոր Եւ շրթունքին բացած կամարն հըրացայտ, Կը հարցընէր. «Ո՛ւր կը փութաս, Սիւնեաց տէր»:

Զայնն որոտաց անշէն տեղն. «Ո՛ւր կը փութաս»:
Զերդ դրախտին մէջ Տիրոջ հարցումն առ Ագամ.
Ու կը կրկնէր զարհուրած սիրտը նոյն ձայնն, Կը բռնանար անշէնէն խիղճն ալ վըրան:

Բայց փառամոլ հոգին անգեղջ է ի սպառ.
Ան կը ջանայ քըսու բերանը շարժել.
«Արեաց տիրոջ կ'երթամ, Հայոց թագը վեհ Աւնել, այնքան քրտինքներու փոխարէն:

«Արեաց տիրոջ կ'երթամ, մատնի՛ջ քու Տիրոջ, Ծերն որոտաց. գնա՛ ուր դու պէտք ես երթալ Ո՛վ քարասիրտ որ համարձակ դիտեցիր Հայրենիքիդ արինազանգ գաւակներն,

Որ մարեցիր Այրարատի կայծն յետին, Ալ ի՞նչ աչքով անոր թագին պիտի՛ նայիս. Դուն խուլ ի լուր այնքան ողբի տարապարտ՝ Պիտի լըսէս երգը Գողթան գուտանի:

Անգիտացա՛ր. անգիտանա՛ս պիտի՛ սպառ Թէ բախտը վերն Երկնքին մէջ մըթնեցաւ. Լըքածդ ըզբեզ լըքեց, անէ՞ք է չորս դիւ, Ժամն է դատիդ, վըճիռն արգէն կտրուած:

Թշուառ Վասակ, յաւերժ լալու արժանի, Զէս տեսներ դեռ թէ վերցաւ շնորհքը քեզմէ. Մագերըդ պիղծ բագնի մոխիր կը կաթեն, Տրդատի թագը քեզ շանթեր կը տեղայ:

Զէս տեսներ այդքան բանական ուխտագիր Որ մարգերէն Աւարայրի կը թռչին Պըսակագարդ և հըճուալից՝ դէպ ի քեզ Սեւեռելով խոժոռ աչքեր սպառնալից:

Զէս լըսեր այնքան գոչիւններ դէպ ի վեր Արեան ցայտքով որ կը կրկնեն բիւր բողոք. Վրէժ երկնքէն, վրէժ քեզ ուխտէն գոր թողիր, Անմղներէն, հայրենիքէն վրէժ անհաշտ:

Վրէժ կը կարդան գերդաստաններն ամայի, Պարկեշտ կոյսերն, հարս ու փեսայ, որբ, այրի. Վրէժ՝ անողոր ազատանին լեռնական, Վրէժ՝ տխրամած անհերկ դաշտերն հայրենի:

Ո՛հ, ահաւոր տեսարան, դէպք մըթագին, Աստուծոյ տունն աւերակի վերածուած Պիղծ ձեռքերով մոգերուն, Գրիգորի Զաւակներս ալ հայրենիքէն տարագիր:

Վրէժ չըկարդան պիտի միշտ քեզ, հէ՞ք Վասակ, Ա հիմա գնա՛, բայց թէ կրկին այս ճամբան Տեսնես, Արեք գլուխդ ողջ թողուն՝ թող թէ թագ, Ապա Աստուած խօսած չըլլայ թող ինձի»:

Եւ իբրեւ ծով անգուսպ, խոռված եւրոսէն Մեծ մրմուռով երէցը ետ կը դառնար. Եւ իր դարձին՝ աչքերէն շանթ կը ցայտէր, Եւ կը տիրէր լուսթիւնն անհղ ու երկար:

Իսկ մեղապարտը քան խըռիւ երերուն Կ'իյնար ձիուն գաւակին վրան անշըշունջ.

Եւ նոյն պահուն թաթ մը կ'իջնէր հրեշտակի Անոր կուրծքին դրոշմել անշինջ սեւ վըճիռ:

Ո՛հ, այն հոգին ի գուր թընդաց իր խորէն. Իր ժըպիրս ձեռքը երկարեց Բարձրեալին. Եւ քըշելով Սեաւը թափով յուսահատ Կ'անհետանար գիշերուան մէջ մըթամած:

Դ.

Ո՛հ, ամպարիշտք, աչքն Աստուծոյ չի՛ նընջեր. Արդարութիւնն հազար տարի թէ լըռէ, Պիտի չյամէ հրատարակել մահացուաց Անդարձ վըճիռն՝ ամէն բախտի սահմանուած:

Մի՛ հեշտանաք յաջողութեամբ բերկրաւէտ, Զեր կեանքն անվիշտ՝ թաքուն դարան, անյայտ օձ, Սին պատըրուակ է ինքնախաբ մաքերուդ. Կըշինն արդար պիտի չափէ մէտն անգամ:

Սրարշաւ կառքի անիւն հատած բիւր սահման՝ Կը խորտակուի յաճախ հասած վախճանին. Ծաղկած մարգեր վըհի կորուստ կը բանան. Մահացուն յոյսն ինչպէս շոգի կը ցնդի:

Զի՛ յաջողի նենգաւոր մարդն յաւիտեան, Դաւոդն երբեք չի վայլեր դաւն անկասկած. Զրկեալներու ձայնին խուլ չի՛ մնար երկինք. Զի՛ ծըծեր հոգն՝ արիւնն, արցունքն անմեղին...:

Յոյսդ ո՛ր դըրած կը պանծաս, հէքըդ Վըգսակ, Դուն Աստուծոյ և կամ մարդոց քով բընաւ Ի՞նչ երախտիք ունիս և կամ ի՞նչ վաստակ՝ Զոր չես եղած վաղուդ՝ կրկին մատնութեամբ:

Յո՛յս Վասակին. աւա՛ղ, մեռաւ ան իր մէջ. Սին բաներով պատած սին միտքն, ան կոշուած Դուռը պարսից, ինչպէս որ ինք կըբաղձար, Կը պննւէր իբրեւ ըսպանդ մը անդարձ:

Ագռաւէն սեւ՝ ուսին սամոյր մը ձըգած, Պարանոցին չորս բողոն ալ գումարտակ, Մէջքին կամար ախանակուռ ոսկեթոյր, Վարագադրո՞ւմը մատին, զինդ ականջին.

Ինչպէս արեգն իր մըթին մօր մօտեցած Դողդոջ փայլի երանգով հուսկ կը պնի. Սապէս խուսող փառքի կընիքն էր յետին Պանծացընող փառքը Սիւնեաց իշխանին:

Հէքն այլեւս զինքն աստուածացած կը կարծէր. Մինչդեռ յանգէտս իբրեւ գուարակ թագազարդ Դէպ ի տըխուր մահուան բագին կը դիմէր. Ո՛հ նենգաւոր, դիւրափոփոխ բախտ մարդու:

Իսկ երբ Արեաց և Անարեաց բռնակալ Դոռոզն Յագկերտ իր վերամբարձ գահն ելաւ, Աւագորեարն անոր չորս դին կը պատէր, Բաց էր ատեանն, յոյսն և երկիւղն ըզձալի:

Վասակ ելաւ նստաւ իր գահն երերուն, Փառքին շողէն շացան աչքերն ատեանին.

Բայց իր դէմքէն՝ խղճին խայթովը սեւցած՝ Կը խորշէին, կը լեցուէին զայրոյթով:

Հրամանն ելաւ դատաստանի. Ժամն հասաւ, Ծովու պէս խոռվ էր մեղապարտն ու անպարտ. Գնաց եկակոչ կապեալներուն հայերամ, Սուրբ քահանայք՝ յուշիկ առաջ կու գային:

Հոն գերիներն Արամայ, հոն վեհազանց Կանգուն կեցած են սերունդներն անտըխուր, Եւ հոն վըկայ՝ նամակ, պատճէն և կընիք. Ու խոր լուսթիւնը կը տիրէ ընդհանուր.

Եւ հոն... եղհւկ, ի՞նչպէս ըսել... խղճալի՛ Տեսարան. սեւ վարագոյրէն հողանի Խոյրն Արտաշէս վերջինին, խոյրն անծածկոյթ. Եւ իր զարմով կու լայ Ոգին հայրենի:

Վասակ միայն աչք էր տընկած, անարժան, Ու կը փըքար իբրեւ վարագ կըլլել գայն. Այլ նոյնհետայն այն թագին հետ կը շողար Մերկապատեան սոսկալի սուրն հայկազին:

«Երկա՛ր եղաւ, շա՛տ, արքայից արքայիս Ականջին՝ ձեր բողոքն, Հայէ՛ր, ա՛հ՝ատեան. Թող վճռէ՛ ձեր Արտաշէի թագը կամ թուրն. Ո՞վ դատախազ է Վասակի, ո՞վ պաշտպան.

Կամսարական, ժողվէ՛, ցոյց տուր քուկիններդ, Դուն ալ, Սիւնեաց Տէր, վըկաներդ հոս բեր»:

Կամսարն ելաւ, խրախոյս առաւ. Հայաստան. Արշարին շուրջը պինդ կեցաւ խուռն ամբոխ:

Կընքած վըճիռն անդարձ՝ Ղեւոնդ կը լըռէր. Օժեալ շըրթոնքը Սահակին խօսեցաւ. Հաւանեցաւ ատեանը քաջ Արշարին,

Արդարութիւնն յայտնի դըրօշն իր պարգեց: Սարսած հոգով Սիւնին չորս դին կը դիտէր Զերդ բեւեկի անապատին մէջ մինիկ, Բացած զըլուխն իր բարձրաձող ու գոռոզ,

Բայց իր անյոյս անձին չելաւ մէկ պաշտպան: Շուրջն անմահներ պաշարեցին երկնքէն, Կըշիւքն անհղ Բարձրեալին ձեռքն էր դրուած. Թագին հետ սուր դըրին նժարին, եղեւնով Ժանգահար սուրն իր կողմ հակեց մէտն իսկոյն...

Աղեխորով, դըժոխըմբեր նայուածքով Հրաշունչ, լափել կ'ուզէր ատեանն թէ հնար էր. «Յառա՛ջ եկէք ինձ՝ Վասակիս պաշտպաններ»:

Հրաւէրը գուր անպատասխան յուզուեցաւ: Կ'ուզէր ատեանն սրտերու վճիռը լըսել: — Ազգատեաց մարդն երբեք չունի բարեխօս. Ո՛հ, պարտաւոր եղաւ Վասակ, նոր Յուդան, Եւ թօթափեց Մասիսն անպարտ արեան ցօղ:

Մըթագնեցան անոր յոյսերն և աշխարհ. Կը գալարուէր նա զլիկկոր գերդ վիշապ. «Անարգաբար այդպէս զիս մի՛ նախատէք, Ինձ դատաւոր կը կանչեմ տէրը Արեաց.

Արեգակին, կրակին, ջուրին վրայ կ'երդնում,
Գթած սատրապներ, մի'լլաք ի սպառ անողորմ.
Ե՛ս ալ ունիմ արդիւնք և շատ քաջութիւն,
Է՛ր չէք յիշեր ու կը թաքչիք, վըկանէ՛ր»...
Բաւ է. լըռէ՛ մատնիչ եղբարցդ և Արեաց.
Դատարարեց ըզքեզ ինքնին թագաւորն,
Իշխր, իշխր վար, զարդերէդ մերկացիր,
Բաժինդ առ՝ զուր թափած արեանդ փոխարէն:
Վայրկեանի մէջ անարգութեաւ եղկելին,
Վայրկենապէս այն պերճն եղաւ ոստաքանց.
Ու երկսայրի սուրէն գատ բան չէր տեսնու.
Վըտարուեցաւ ատենէն դուրս շան մը պէս,
Բացաւ աչքերն... կարծեց իր Սեանը հեծած.
Կրկին բացաւ... զըտաւ մատակ մ'իւր ներքեւ.
Եւ գերդ սաղարթ որ հովերէն կը խուսէ,
Անցաւ ոսոխ ժողովըրդեան առջեւէն.
«Ո՛ր է, գոչեց, իմ մըթին բանտն, ո՛ր է մահ.
Եկէ՛ք պատել անտէր Վասակն եղկելի.
Ի՞նչպէս տոկալ կամ հանդուրժել, վա՛յ ինձ վա՛յ».
Եւ դադրեցաւ թըշուառին շունչն հեղձմղձիկ:

Ե.

Կը թանձրանար խօշական մութը դանդաղ
Ոգիներու ճեմարանին մէջ մըռայլ,
Ջընտանին մէջ ահեղ՝ մարդու և գուարթնոց,
Անդնդաբնակ մը լոկ դրացի վիրագաց,
Կը խանգարէր դամբանական լըռութիւնն
Հողմասարսուռ ոսկրոտիին սօսափիւնն,
Որ մահահոտ որմերէն կախ չլթայով
Իբր անլոյս ծայրը ձիւնաբուք բեւեռին.
Եւ յարդալից մարդոց մորթի պատկերներ
Կ'երերային առասանէն վայրահակ...
Գէճ ու մըռայլ անկիւնի մ'մէջ որդնալից
Յաւով պառկած էր Անյուշ բերդը Վասակ...
Ո՛հ, Վասակ չէր, այլ շըղապատ ոսկրի կոյտ,
Ջոր անէծքն հին կը բուծանէր օձապտոյտ.
Բան չէր մնացեր հիւժած անձին մէջ անոր
Բայց կերկեր շունչն և կէս լեզուն որդնահար:
Ջգուած պահակն իր գնտանին դրան վրայ՝
Որ անէծքով օրապահիկը բերած
Կու տար ամէն օր, երեսին ըսելով.
«Մինչեւ երբ պիտ' ապրիս, Վասակ անպիտան.
Ե՛րբ երեսէդ ես ազատիմ պիտի՛ սպառ,
Ե՛րբ որդերու պիտի թաղուիս զագիր գիրկն»:
Այլ Վասակ գայն յետին շունչով կը կանչէր.
«Եկուր, պահապար, ալ ազատիս պիտ' ինձմէ.
(Թըղմ. աշխ.)

Մահը ներեց մինչեւ օրս ինձ՝ ո՛րս պատրաստ.
Բայց արդ կարթած զիս ետեւէն կը քաշէ...
Կը տեսնե՛ս դուն ալ այն աչքերն հըրածօճ,
Եւ անիրան գունդին աղմուկը խառնակ.
Այբայարանը տարտարին կը տեսնե՛ս,
Հէ՛, ինձ համար ո՛րքան ամբօխ և հանդէս,
Ահա գահեր և ծիրանի, ահա թագ
Հուր ծծումբով ընդհելուզուած բովանդակ...
Ահա չորս դիւս ըսպաներու սեւ գունդեր
Վերցընելու այս անարեւ լոյսն ալ կարճ...
Ահա կու գամ հոն՝ ուր ճամբայ ինձ բացի.
Վասակ՝ եթէ ոչ վերն՝ թող վա՛րն ըլլայ մեծ.
Բայց լըսէ՛ զիս, կ'երդուընցընեմ քեզ, պահակ,
Երկնից վըրայ՝ որմէ լըռած, մերժուած եմ.
Լըսէ՛ Սիւնեաց տէր Վասակի ուխտն անդարձ
Ջոր կը կընքէ շունչն իր պատրաստ փախչելու,
Իմ համբոյրովըս պղծած ա՛նն երկնային
Խոտովանիլ կու տայ սեւցած շրթներուս...
Ամբաւ չարեաց մէջ պաշարուած մատնըջիդ
Լըսէ՛, ով տուն Հայոց, լըսէ՛ ու սարսէ՛.
Ե՛ս եմ ես այն աւագանին սուրբ ուխտէն
Ու Գրիգորի հօտէն կամբոյս հեռացած.
Ե՛ս Արտագու արիւնին եմ պարտական.
Ահա անկից Վարդան, գունդերն քաջագուն
Նետեր առած կը պատըռտեն սիրտս անոք,
Պահանջելով ինձմէ հայ փառքը աղօտ.
Մըտիկ ըրէք, պահ մ'ինձ՝ որսիս դըժոխքի.
Մի՛ տարածամ այդքան խոցեր ինձ բանաք...
Այդ քու խոժոռ աչքեր, Վարդան քաջարի,
Եւ Ղեւոնդի շըրթներ՝ որ լուռ կը խօսին,
Իմ սիրտըս հէք արիւնթաթաւ, բիւր պատառ,
Յաւերժական խաւարին մէջ կ'իշխենե՛ն...
Վաճառեցի իմ տէրս, հաւատքս և իմ յոյսն՝
Ըտտանալով կորուստի այս վիհն անլոյս,
Ուր կիսասոյգ՝ ժառանգութիւն կը թողում
Ձեզ ամէնուդ՝ որ իմ շաւղէս կ'ընթանաք,
Կրօնքի, եղբարց, անձանց, խղճի մատնիչներ՝
Իմ ինքնադատ չար յիշատակըս բաժին.
Յորչափ Մասիքն Հայոց մէջ, Տէրն է երկինքն,
Անլոյծ վըճիռ գոր կը կնքէ շունչըս սեւ,
Դուն վըկայ ես, ասպընջականդ իմ զըժոխք:
Յաւերժ անէծք ձեզ, Վասակի՛ կորիւններ»...
Հոգին փըչեց, տապաստ ինկաւ դին զագիր,
Բաժնըեցան դեւերն, ջուրին որդերուն,
Իր անձին դէմ գոչած անէծքն՝ իբրեւ բոց
Լափեց ամբողջ վայրն և դըժոխք տիրեց հոն...
(Գ. Նուազը.)

Հ. ՂԵՒՈՆԴ Մ. ԱԼԻՇԱՆ

Ի Ր Ա Ի Ա Գ Ի Տ Ա Կ Ա Ն

Մ Ի Զ Ա Զ Գ Ա Յ Ի Ն Հ Ա Մ Ա Ժ Ո Ղ Ո Վ Ը

Անցնող տարւոյն Նոյեմբեր 12ին, Հոռ-
մի մէջ, հոճ բազմութեան մը ներկայու-
թեան՝ կը բացուէր միջազգային իրաւա-
գիտական համաժողովը: Միջազգային եղաւ
ան ամէն տեսակէտով. իր բազմազգի և
այլացեղ անդամներու կանոնական (եկե-
ղեցական) և քաղաքական ու իրաւագիտու-
թեան ներկայացուցիչներու կողմանէ՝ ու-
րոնցմէ շատեր գիտական աշխարհի մէջ
մեծ համբաւ կը վայելէն:

Նկատելով ապա համաժողովի գործա-
ղիր մարմինն և իր կազմակերպիչ անթե-
րի կարգաւորութիւնը, ինչպէս նաեւ ազ-
գազրական ցեղային պատուոյն նախան-
ձախնդիր բանախօսներու խոր ուսումնա-
սիրութիւնները, հարկ է ըսել թէ համաժո-
ղովին յաջողութիւնը աննախընթաց էր:
Յուստինեան և Գրիգորեան Օրինագրը-
քերու զոյգ յորեկեաններն էին հիմնական
շարժառիթը այդ համագումարին՝ որ իբրեւ
ներկայացուցիչ մարմին համօրէն քաղա-
քակիրթ աշխարհի՝ իր յարգանքի պսակը
կը նուիրէր նոյն այդ մեծ յիշատակնե-
րուն:

Ա. — ՅՈՒՍԵԻՆԵԱՆ ՕՐԷՆՍԻՐՈՒԹԻՒՆԸ.

527 թուականին Յուստինոս Ա-ի կը
յաջորդէր Բիւզանդական գահին վրայ՝
Յուստինիանոս Ա, աննշան ծնողաց՝ բայց
ոչ աննշան հանճարով զաւակ մը: Աս-
տուածաբանական, իրաւագիտական և այլ
ուսումներու հմուտութիւնը, իր խոհմու-
թիւնն և տոկուն կամքը զինքն առաջնոր-
դած էին այդ գերագոյն բարձրութեան:
Մնած և մեծցած հոռմէական օրէնագի-
տութեամբ և անոր հոգւով՝ կ'ուզէր ապրիլ

իրբեւ հոռմայեցի և գործել իբրեւ կայսր
հոռմայեցի:

Այն ինչ գահ ելած՝ տեսաւ կայսրու-
թեան զահալէժ ընթացքը դէպ ի կործա-
նում, և իսկոյն ըմբռնեց թէ՛ հոռմէական
կարգադրիչ և կարգապահ ոգին միայն
կարող է կացութիւնը փրկել, ու անկէ
վերջ յառաջ մղել յաղթական արծիւները:

528-ին հրովարտակով մը — Haec
quae necessario — ձեռք կը զարնէր կազ-
մակերպելով հոռմէական օրինագիրքը,
զլուխ հանելով թէնդոս Բ կայսեր անկա-
տար թողած ծրագիրը: Ասոր համար նա
կը հաստատէր ժողով մը տասն իրաւա-
գէտներէ, որոնց զլուխ կը կարգէր Տրի-
բունիանոսն և Թէոփիլոսը՝ Կ. Պոլսի իրա-
ւագիտութեան ուսուցիչը: Այդ ժողովին
պաշտօնն էր ի մի ժողովել կայսերական
օրէնք պարունակող հրովարտակները՝
լիուլի իրաւասութեամբ ժամանակի պա-
հանջներուն յարմարեցնելու զանոնք, ի
հարկին փոխելով կամ կրճատելով կամ
մէկի ձուլելով զանոնք, պարզելով
իմաստները՝ դիւրմբունելի ընելու համար
զանոնք: Ու այդ գործը պիտի դառնար
կայսերական պաշտօնական օրինագիրքը՝
փոխանակ Հերմոգինեան և Թէոդոսեան
անկատար օրինագրերուն:

Տարուան մը աշխատութենէ վերջ՝ 529-ի
ապրիլ 7-ին կը հրատարակուէր ան. հրո-
վարտակով մը — Summa rei publicae —
և կը սկսէր գործադրուիլ նոյն ամսուն
16-ին՝ կոչուելով Յուստինեան նոր Օրի-
նագիրք Novus Justinianus Codex:

Յաջորդ տարին թերեւ Տրիբունիանոսի
խորհրդով էր որ Յուստինիանոս — Deo
Auctore — հրովարտակով մը ձեռք կը